

הסוכרים שאיוב מעולי גולה היה: ממה ששנינו בברייתא: **ימי שנותיו של איוב, משעה שנכנסו ישראל למצרים, שאז נולד, ועד שיצאו, שאז נפטר.**⁽³¹⁾ ומוכח שאיוב היה בתקופת גלות מצרים, ולא היה מעולי גולה.

ומתרצת הגמרא: **אימא, אין כונת הברייתא טו-ב שנולד בשעה שנכנסו למצרים ונסתלק כשיצאו, אלא כונת הברייתא לומר שמספר שנות חיי איוב היה כמספר השנים שעברו משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד [שעה] שיצאו.** שהם מאתיים ועשר שנים. ולעולם היה איוב מעולי גולה.

ועניין זה, שאיוב חי מאתיים ועשר שנים, מבוואר להדיא בספר באיוב. כי בפרק מ"ב פסוק י' נאמר: 'ויוסף ה' את כל אשר לאיוב

[פרק י"ב פסוק ג'], כאשר נתן הנביא הוכיח את דוד, המשיל לו משל לעשיר אחד שהיה לו צאן ובקר הרבה מאד, "ולרש אין כל, כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה, ויחיה, ותגדל עמו... ותהי לו לבת" מי הוה? וכי סיפור זה אירע בפועל? הלא אין זה אלא משל בעלמא, ואף על פי כן נאמר בפסוק 'ותהי'. ומוכח, שאף על פי שכתוב לשון 'היה', יתכן שהוא משל. ואם כן, הכי נמי, איוב משל בעלמא הוא.

ומקשה הגמרא: **אם כן הוא, שאיוב אינו אלא משל, שמו ושם עירו, למה?**⁽²⁸⁾

רבי יוחנן ורבי אלעזר, דאמרי תרוייהו שניהם אמרו: איוב, מעולי גולה היה⁽²⁹⁾, **ובית מדרשו, בטבריא היה!**⁽³⁰⁾

מיתבי קושיה על רבי יוחנן ורבי אלעזר,

שנחלקו בימי מי היה איוב, כל אחד נתכוון לתת טעם למעשה של איוב. ולמאן דאמר מעולי גולה היה, כתב המהר"ל דכאשר נתן השם יתברך את ישראל בגלות והיו חוזרים מן הגלות היה שטן מקטרג יותר דעתה אחר הגלות יחזרו לחטאם הראשון, ולכן נתן לו הקב"ה את איוב להתגרות בו כדי שיסיח דעתו מעם ישראל, וכן פירש המהר"ל לעיל למאן דאמר בימי מרגלים היה עין הערה 23 ועיין במהר"ל מה שהוסיף.

30. ואף על גב שנאמר 'בארץ עוף' יש לומר דהוא קודם שעלה מן הגולה. מהרש"א.

כתב הריטב"א דמה שנחלקו אמוראים באיוב, הוא משום שלא היה הספר הזה מפורסם אצל הכל אלא גנוז אצל יחידים, ומחמת זה נשתקע ענינו.

31. כמבואר בסוטה לה — א דאיוב נסתלק מיד לאחר שיצאו מצרים. ועיין בחתם סופר.

אלא להודיעך שאם היו באים עליו היה עומד בהם. וכתבו התוס' דמי שאמר כאן דאיוב לא היה ולא נברא אין כוונתו כריש לקיש, שהרי אם כן לא קשה 'שמו ושם עירו למה' שהרי רצו להשמיענו מי הוא אותו צדיק שיכל לעמוד באותם יסורים.

וצ"ב מדוע הוכיחו זאת התוס' רק מכאן, והלא אפשר להוכיח זאת מדלעיל דאמר לו עליך אמר הכתוב וכו', דהלא אם אכן איוב היה שפיר אמר הכתוב 'היה', ועין בספר 'קקיון דיונה'.

28. יתכן שזהו ביאור קושית רב שמואל בר נחמני דלעיל מהפסוק 'איש היה בארץ עוף', והיינו שמתחילה פירשה הגמרא דנתכוון להקשות מתיבת 'היה', וע"ז מקשי, ומתרצת הגמרא דנתכוין להקשות משמו ושם עירו המוזכרים בפסוק זה.

29. לעיל הבאנו דברי המהר"ל דהתנאים

וקיבל עוד מאה וארבעים שנה, נמצא שכל שנותיו של איוב היו מאתים ועשר שנים [שבעים לפני היסורים, ומאה ארבעים לאחריהם] (33).

מיתבי, שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם ואלו הן: בלעם ואביו בעור (34), ואיוב (35), וכן ארבעת רעי איוב **אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבזי.** ומברייתא זו מוכח שאיוב היה גוי, וקשה על רבי יוחנן ורבי אלעזר שאמרו דאיוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריה (36).

למשנה' והיינו שאיוב קיבל מהקדוש ברוך הוא כפול מכל הטוב שהיה לו לפני שבאו עליו יסורים.

כגון, שנתן לו הקדוש ברוך הוא ארבעה עשר בנים תחת השבעה שהיו לו קודם [כמבואר ברש"י פרק מ"ב פסוק י"ג].

ובכלל זה נוסף לאיוב עוד שנות חיים כפול מהשנים שחי עד שקיבל את יסוריו. ואם כן כשכתוב לאחר מכן [פסוק ט"ז] 'ויחי איוב אחרי זאת מאה ארבעים שנה', למדנו שבשעה שבאו עליו יסורים היה בן שבעים. (32) ועל זה כפל לו הקדוש ברוך הוא

שמוזכר שם אביו בנביאות בידוע שאביו גם היה נביא, הוא רק על נביאי ישראל. ולכן פירש המהרש"א דהמקור שאביו של בלעם היה נביא הוא מהפסוק [במדבר כ"ד, ג] 'נאם בלעם בנו בעור' ודרשינן במדרש 'בנו הוא בנביאות'.

ועיין באור החיים במדבר כ"ב פסוק ה' על הפסוק 'בלעם בן בעור' שפירש דמה שהוצרכו להזכיר שם אביו להודיעך זריזותו של בלק כדי לקלל את ישראל, ולכן אמר לשלוחיו בלעם בן בעור, כדי שלא יתחלף להם לבלעם אחר.

35. הרמב"ן בפירושו לאיוב [כ"ג, י"ב] כתב שאיוב היה חכם ומקובל יודע סוד האלוקות והיחוד. אבל הרמב"ם במורה נבוכים [ג' כ"ב] כתב 'והנפלא שבזה העניין שלא תאר איוב בחכמה ולא אמר איש חכם או מבין או משכיל, אבל תארו במעלות מדות ויושר פעולות, שאילו היה חכם לא היה מסופק עליו ענינו'.

36. הקשה המהרש"א לפי ההוה אמנא שכל הנביאים המוזכרים בברייתא היו מאומות העולם, אם כן קשה דהלא אליהוא בן ברכאל הוזכר בשם אביו, ובגמרא במגילה טו — א מבואר דכל ששמו ושם אביו מוזכר בנביאות

32. רבינו גרשום הוכיח זה מדכתיב באיוב פרק ט"ו פסוק י' 'גם שב גם קשיש' ואין שב פחות משבעים שנה כדכתיב 'מי שנותינו בהם שבעים שנה'.

33. רש"י. והקשו התוס' אם כן מה קמשמע לן הברייתא, הלא פסוקים מפורשים הם כמו שפירשנו. ותירצו התוס' דלולי דברי הברייתא היה מקום לומר שהקדוש ברוך הוא כפל לאיוב את עשרו ואת יופי בנותיו, אבל לא כפל את שנותיו, וקא משמע לן הברייתא דגם שנותיו נכפלו.

ויש לציין דאף שהתוס' לא הזכירו שכפלו לו את בניו, מכל מקום מבואר ברש"י באיוב פרק מ"ב פסוק י"ג שהקדוש ברוך הוא כפל לו גם את בניו.

34. כתבו התוס' שהמקור לכך דאביו של בלעם היה נביא, הוא על פי הגמרא במגילה [טו — א] דכל ששמו ושם אביו מוזכר בנביאות, בידוע שהוא נביא בן נביא, ובלעם הוזכר בתורה עם שם אביו שנאמר 'בלעם בן בעור'. ובמהרש"א הקשה על תוס' [וקושייתו תובא להלן הערה 36] וכתב דכלל זה שנאמר בגמרא במגילה דכל מי

אטו כולוהו נביאי מי לא אינבווי לאומות העולם?

הלא אף שאר נביאים התנבאו לאומות העולם, ומה יחודם של נביאים אלו יותר משאר הנביאים.

ומתרצת הגמרא:

התם שאר הנביאים עיקר נביאותיהו לישראל, ואילו הבא שבעת הנביאים המנויים בברייתא עיקר נביאותיהו לאומות העולם!

מיתבי קושיה נוספת על הסוברים שאיוב מישראל היה:

שנינו בברייתא, חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו⁽³⁸⁾, ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו⁽³⁹⁾, הביא הקדוש ברוך הוא עליו

ומתרצת הגמרא: וליטעמיך, שאתה סובר שכל הנביאים המנויים בברייתא היו מאומות העולם, נמצא שאליהוא בן ברכאל לא מישראל הוה אלא גוי היה.

וזה לא יתכן, דהא כתיב 'ממשפחת רם', ומכך שיחסו הנביא בשם אביו ובשם משפחתו, יש ללמוד שיהודי היה.⁽³⁷⁾

וקשה כיצד הוא מנוי בברייתא יחד עם נביאי אומות העולם, אלא בהכרח, שכונת הברייתא דאליהוא אינבווי אינבי, התנבא לאומות העולם, אף שהוא עצמו היה יהודי.

הבא נמי יש לומר, איוב אינבווי אינבי [לאומות העולם], אך הוא עצמו היה יהודי.

ומקשה הגמרא: לשיטתך, שלא כל שבעת הנביאים בברייתא היו מאומות העולם, אלא שהם התנבאו לאומות העולם, קשה, וכי

וגדף. והנה, באיוב פרק א' פסוק א' נאמר 'איש היה בארץ ערץ איוב שמו, והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלה – ים וסר מרע' ופירש רש"י שם 'תם וישר, אבל בדברים שבינו לבין קונו לא היה צדיק...'. אך בביאור הגר"א על משלי נחלק עליו וכתב דהיה צדיק גם בינו לבין קונו, ולכאורה משמעות דברי הברייתא כאן מוכח כהגר"א, וצ"ע.

39. וצריך ביאור, דהרי כשנולד עדין לא היה מגיע לו שכר, ושכרו מגיע לו על מה שעשה בעולם הזה [עיין בהערה הבאה], ואם כן מהו שאמרו 'ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו'. וביאר החתם סופר דהרי איוב היה בן שבעים שנה כשבאו עליו היסורים, ואז היה ראוי למות ולהכנס לעולם הבא לקבל שכרו, אלא דעל ידי הסתת השטן ומשום חטאו ששתק בעצת פרעה יסרו הקדוש ברוך הוא, ולא עמד בנסיון ונתחדש

בידוע שהוא נביא בן נביא, כמו שהביאו התוס' בד"ה בלעם, ואם כן נמצא שאביו של אליהוא גם היה נביא ומדוע לא מנוהו כאחד מנביאי אומות העולם. ולכן כתב המהרש"א דכלל זה נאמר רק בנביאי ישראל, אך בנביאי אומות העולם גם אם מוזכר הנביא בשם אביו אין זה ראיה שאביו היה נביא, ושלא כהתוס' הנ"ל, ועיין לעיל הערה 34.

37. על פי רש"י בפירושו הראשון. והביא רש"י פירוש נוסף דיש אומרים דמשפחת רם היינו ממשפחת אברהם. ועיין רש"י איוב פרק ל"ב פסוק ב' 'ממשפחת רם, אברהם, שנאמר האדם הגדול בענקים, זה אברהם.

ובמהרש"א פירש דשם זה 'אליהוא בו ברכאל' הוא שמות שקרויים בהם ישראל.

38. מבואר כאן שאיוב היה חסיד ואחר כך חרף

יסוריין התחיל מחרף ומגדף⁽⁴⁰⁾ כלפי מעלה, ולכן כפל לו הקדוש ברוך הוא שכרו בעולם הזה שהגיע לו עבור חסידותו [בדין] לטרדו מן העולם הבא⁽⁴¹⁾ משום שחירף וגידף⁽⁴²⁾. הרי מבואר להדיא בברייתא דאיוב מאומות העולם היה.

ומתרצת הגמרא:

דבר זה אם היה איוב מישראל או מאומות העולם תנאי היא נחלקו בזה תנאים, ואף שמהבריתות דלעיל מוכח שאיוב מאומות העולם היה, מכל מקום תנאים אחרים סוברים שאיוב מישראל היה —

דתניא, רבי אלעזר אומר איוב בימי בתקופת 'שפוט השופטים' היה, שנאמר באיוב פרק כ"ז פסוק י"ב דאיוב אמר לרעיו: 'הן אתם כולכם חזיתם מהו סופם של רשעים, וכיון שכן למה זה הבל תהבלו' להיות רשעים. — ודורש רבי אלעזר ממה שנאמר 'הבל תהבלו' דאיוב היה בימי שפוט השופטים, דאיזה דור שכולו הבל שגם הטובים שבדור הם 'הבל' ואינם כלום, הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים!⁽⁴³⁾ כמבואר להלן שהנשפט היה מוכיח את שופטו, שגם ביד השופט היו עוונות רבים.

עליהם, כגון אברהם שעמד בעשרה נסיונות וכן בשאר צדיקי ישראל, אבל איוב הביא עליו הקב"ה יסורים כדי למרק עוונותיו בעולם הזה ולתת לו שכר לעולם הבא, התחיל לחרף ולגדף ולהרהר אחר מדות השם, לכן כפל לו הקב"ה שכרו בעולם הזה כדי לטרודו לעולם הבא. עין שם עוד.

41. ומבואר שאם לא היה מחרף ומגדף היה מקבל שכר לעולם הבא אף שהיה גוי, ודבר זה מבואר על פי דברי הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ח' הלכה י"א 'כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא...'

42. הקשה ה'בן יהודע', הרי פסוק מפורש אומר [יחזקאל פרק י"ד פסוק יד] 'והיו שלשת האנשים האלה בתוכה, נח דניאל ואיוב, המה בצדקתם ינצלו נפשם...', הרי שאיוב נמנה עם נח ודניאל שצדיקים גמורים היו, ועין שם שתירץ זה על דרך הסוד.

43. בהגהות היעב"ץ כתב 'אי אפשר לומר שכל

לו עוד עולם חדש בעולם הזה והיינו עוד מאה ארבעים שנה כדי לקבל בהם מה שהיה ראוי לו לקבל בעולם הבא.

ולפי זה פירש החתם סופר דמה שאמרו 'לא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו' היינו העולם החדש שנתחדש לו לאחר שחי שבעים שנה, ולא קיבל איוב את אותם שנים אלא כדי לקבל שכרו לטרודו מהעולם הבא כיון שחירף וגידף.

40. המהרש"א ביאר ענין זה, דהנה חסידי ישראל אינם מקבלים שכרם בעולם הזה שהוא עולם עובר, וכל מטרתם בעולם הזה אינה אלא לעבוד את הקב"ה. מה שאין כן חסידי אומות העולם הקדוש ברוך הוא משלם להם שכר על מעשיהם הטובים בעולם הזה, כמו שכתוב 'ומשלם לשונאיו אל פניו'. ואיוב אף שחסיד היה לא התנהג הקדוש ברוך הוא עמו כמו עם חסידי ישראל אלא לא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו. וכדי שלא יהרהר בעל דין בזה מדוע איוב שונה מחסידי ישראל לכן הביא עליו הקב"ה יסורים, ואז התברר ההבדל בינו לבין חסידי ישראל, דחסידי ישראל הקב"ה מביא עליהם יסורים כדי למרקם לעולם הבא ומקבלים

באיוב 'ולא נמצאו נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ' לפסוק שנאמר גבי דוד 'ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל' משום **דהתם** גבי דוד נאמר **'בכל גבול ישראל'**, ואילו **הכא** באיוב נאמר **'בכל הארץ'**.

רבי נתן אומר, איוב בימי מלכות שבא היה [בתקופות שלמה המלך], **שנאמר** [איוב פרק א' פסוק ט"ו] **'ותפל שבא ותקחם'** כאשר החלו היסורים לבא על איוב, בישר המלאך לאיוב שצאנו ומשרתיו נשבו על ידי מלכת שבא, ומוכח שאיוב היה בימי מלכת שבא.

רבי יהושע בן קרחה אומר, איוב בימי אחשורוש היה. שנאמר באיוב פרק מ"ב פסוק ט"ו **'ולא נמצא'** (44) **נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ'**, ודורש רבי יהושע בן קרחה: **איזהו דור שנתבקשו בו נשים יפות, הוי אומר זה דורו של אחשורוש!**

ומקשה הגמרא: **ואימא** כיצד אתה למד מכך שאיוב בימי אחשורוש היה, הלא אפשר לומר דאיוב היה **בימי דוד**, דהרי **כתיב** גבי דוד [שמלכים א' פרק א' פסוק ג'] **'ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל'** (45).

ומתרצת הגמרא: אין להקיש את הפסוק

כן מדוע אמר הפסוק שלא נמצא נשים יפות כבנות איוב, והרי היתה אסתר. ותירץ רבי יהושע בן קרחה לשיטתו במגילה דף יג — א דאסתר ירקרקת היתה וחוט של חסד משוך עליה, נמצא שכנותיו של איוב היו יפות יותר מאסתר, אלא שעליה היה משוך חוט של חסד.

המהרש"א כאן הקשה אם בנותיו של איוב היו היפות ביותר בכל הארץ מדוע לא נטל אחשורוש את בנות איוב. ותירץ על פי הגמרא במגילה יב — ב דכל מי שהיה לו בת היה מחביאה מפני אשורוש, ולכן י"ל דגם איוב החביא את בנותיו.

ואפשר לתרץ על פי דברי הגר"א הנ"ל דאף שכנות איוב היו היפות ביותר בכל הארץ, מכל מקום לא היה עליהם חוט של חסד, ואחשורוש העדיף את אסתר שהיה עליה חוט של חסד יותר מיפין של בנות איוב.

45. הקשה מהרש"א אם איוב היה בימי דוד מדוע לא הביאו מבנותיו למלך שהרי לא היה כמוהן ביופי כמפורש בפסוק. ועי"ש שהביא את דברי הגמרא במגילה יב — ב דכל מי שהיה לו בת הביאה לפני דוד, ואם כן מדוע לא הביא

דורותיהם של שופטים כולם היו הכל הבל, שהרי בודאי כל השופטים בכלל צדיקים גדולים היו ומהם נביאים לא נמצא בהם דופי... אף בשאר אנשי דורם ודאי היו נמצאים כשרים רבים, ולכן כתב היעב"ץ 'אלא ודאי על אותו דור בלבד שנאמר בו שפוט השופטים אמרו כן'. ועיין לקמן מה שנביא על דברי הגמרא 'איזהו דור ששופט את שופטיו'..

ובתורת חים להלן כתב דמה שאמרו דורו של 'שפוט השופטים' אין זה ה'שופטים' שנתמנו פרנסים על העם, שהרי כל השופטים היו צדיקים גמורים. אלא הכונה לדיינים שבדור, שהדיינים שבדור היו מקולקלים. ודייק זה התורת חים מהלשון 'שפוט השופטים' ומדוע לא כתוב 'שופטים' סתם, אלא בהכרח שאין הכוונה לשופטים הידועים אלא לדיינים שבדור.

החתם סופר להלן [ד"ה טול קסם] ביאר באופן שונה. דוודאי היו כל השופטים צדיקים גמורים, אלא שלא השגיחו על ישראל בהשגחה הראויה, ועל כן לא היה דורם יפה, וזהו שאמרו דור שכולו הבל.

44. הגר"א הקשה כיון דבימי אחשורוש היה אם

עתה חוזרת הגמרא לפרש את מחלוקת התנאים האם איוב היה מישראל או מאומות העולם.

ובולהו הני תנאי, (50) כל התנאים שנחלקו לעיל באיזה זמן היה איוב, כולם פבירא (51) דאיוב מישראל הוה כמו שיבואר להלן, לבר, חוץ מיש אומרים, שאמרו איוב בימי דינה היה.

דאי סלקא דעתך שכל אותם תנאים דלעיל סוברים איוב מאומות העולם הוה, אין זה יתכן, שהרי לפי כל אותם תנאים איוב היה לאחר פטירת משה. ובתר דשכיב משה, מי שריא האם שרתה שכינה על אומות העולם?!

וחכמים אומרים, איוב בימי כשדים בזמן נבוכדנצר היה, שנאמר באיוב פרק א' פסוק י"ז 'כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים' — ומכך שחיל כשדים בא על איוב, למדו חכמים שאיוב בימי נבוכדנצר היה (46).

ויש אומרים (47), איוב בימי יעקב היה, ודינה בת יעקב נשא (48). שהרי כתיב הכא באיוב [פרק ב' פסוק ט — י] 'ותאמר לו אשתו עדך מחזיק בתמתך ברך אלה — ים ומת, ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי, וכתיב התם בבראשית [פרק ל"ד פסוק ז' — ...] כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב. ודרשינן גזירה שוה מלשון 'נבלה' שנאמר בדינה, ללמדך דאיוב אמר לדינה 'כדבר אחת הנבלות תדברי', נמצא שבימי יעקב היה. (49)

בה"ה הידיעה, משמע שדיבר על מעשה הנבלה המוזכר ראשונה בתורה והוא מעשה דינה. בחידושי הגאונים בספר 'עין יעקב' הקשה כיצד יתכן לומר שאיוב נשא דינה והלא מבואר בפסוק [ב' ט'] דאשת איוב הסיתתה אותו 'ברך אלה — ים ומת' וכיצד יתכן שדינה שנתגדלה בבית יעקב אבינו תסית את בעלה שלא יחזיק בתמימותו, ע"ש.

50. התוס' הביאו גירסת רבינו חננאל דגרס 'כולהו תנאי ואמוראי מודו דאיוב מישראל היה', אך ר"י דחה גירסה זו, שהרי רבא לעיל וודאי סובר דאיוב מאומות העולם היה, שהרי רבא סובר דאיוב בימי מרגלים היה ומשה אמר למרגלים לבדוק האם איוב שמגין על דורו חי, ומבואר שאיוב מאומות העולם היה.

51. לפנינו 'סבירא להו', והב"ח מחק מילת 'להו'.

איוב את בנותיו. וכתב המהרש"א דאין הכי נמי מטעם זה יכלו להוכיח דאיוב לא היה בימי דוד, אלא דגם בלא זה הגמרא דוחה שפיר.

46. עיין רש"י דמאן דאמר בימי מלכת שבא היה סובר שבאו עליו גם חיל כשדים, ומאן דאמר בימי כשדים היה סובר שבא עליו גם חיל מלכת שבא.

47. אף שבכל מקום יש אומרים' הכוונה לרבי נתן, מכל מקום פה אין זה רבי נתן, שהרי רבי נתן כאן סובר איוב בימי מלכות שבא היה. תוס'.

48. בילקוט על הפסוק באיוב [פרק ו' פסוק י"ד] 'למס מרעהו חסד' מבואר שדינה נשאה לאיוב וגיירה אותו.

49. פירש המהרש"א דלשון 'נבלה' נאמר על נקבה הנבעלת בזנות, וכיון שאמר לה 'הנבלות'

השירים 'שובי שובי השולמית, שובי שובי ונחזה בך', ולשון 'ונחזה בך' הוא לשון זימה, מענין הסתכלות בנשים [וכונת הפסוק על דרך המשל, לומר שכך אומרים עובדי כוכבים לישראל: שובו לתורתנו ותזנו עמנו⁽⁵⁵⁾].

ולומדת הגמרא בגזירה שוה, מלשון 'ונחזה' שנאמר במשלי ללשון 'חזיתם' שנאמר באיוב, שהכונה ב'חזיתם' היא לזימה, וזהו שאמר איוב לרעיו אתם כולכם 'חזיתם', היינו כולכם שטופים בזימה⁽⁵⁶⁾.

ומקשה הגמרא: **אימא** אולי מה שאמר איוב לרעיו "כולכם חזיתם", אין הכונה לענין זנות, אלא חזיתם **בנבואה**, שהרי מצאנו בנבואה לשון 'חזון', **דכתיב 'חזון ישעיהו בן אמוץ'!**

והלא אמר מר, **בקש משה שלא תשרה שכינה על אומות העולם, ונתן לו. שנאמר בשמות [לג טז] שמה רבינו ביקש מהקב"ה 'ונפלינו אני ועמך', שלא תשרה שכינה על אומות העולם, ובזה עם ישראל יהיה מובדל משאר העמים.**⁽⁵²⁾ ולאחר מכן אמר לו הקדוש ברוך הוא [שם פסוק י"ז] **גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה**⁽⁵³⁾. נמצא דאיוב שנביא היה ושרתה עליו שכינה בהכרח מישראל הוא

אך לדברי היש אומרים הסוברים איוב בימי דינה היה, אין ראיה שאיוב מישראל הוא, שהרי תקופה זו הייתה לפני תקופת משה, ואז שרתה שכינה גם על אומות העולם⁽⁵⁴⁾:

אמר רבי יוחנן, דורו של איוב שטוף בזמה היה. שנאמר [איוב כז יב] 'הן אתם כולכם חזיתם, ולמה זה הבל תהבלו'. וכתוב בשיר

אינה על ידי השראת השכינה אלא נופל וגלוי עינים כשומע על ידי שליח. ועיין מהרש"א.

54. בפשטות אין ראיה מוכרחת דלשיטת היש אומרים לא הוה מישראל, אלא דאין ראיה דהיה מישראל. אבל ביד רמ"ה כתב דלשיטתם על כרכך מאומות העולם היה, שהרי ד' רעיו לכולי עלמא מאומות העולם היו, ואם איוב מישראל הוא מדוע לא היה לו חברים רק מאומות העולם, ובהכרח שהיה מאומות העולם. ודבריו צע"ג שהרי בסוגיתנו מבואר להדיא דאליהוא ישראל הוה, וצע"ג. ועי"ש מה שכתב עוד. ועיין במהרש"א.

55. על פי רש"י. אבל בשיר השירים שם פירש פסוק זה באופן אחר לגמרי.

56. על פי רבינו גרשום.

52. הנה בפסוק כתוב 'ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך' ופירש רש"י בחומש, ו'במה יודע אפוא... הלא בלכתך עמנו' זוהי בקשה ראשונה, דבקש משה שהקדוש ברוך הוא ילך עמם. ובקשה נוספת ביקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם וזהו 'ונפלינו אני ועמך' שנהיה מובדלים בדבר הזה. — והוא על פי הגמרא בברכות ז — א.

אך מדברי רש"י כאן על פי פירוש הב"ח נראה, ששאלת 'ונפלינו אני ועמך' היא על שני הבקשות, שמה רבינו בקש שעם ישראל יהיו מובדלים מהאומות בכך שהקב"ה ילך עמהם ובכך שלא תשרה שכינה אלא על נביא מישראל.

53. וזהו שאמרו כאן 'נתן לו'.. על פי רש"י בברכות ז — א ד"ה ג' דברים, וכן פירש רש"י בחומש שם. והוסיף רש"י שם דנבואת בלעם

תשפוט אותי?

ואם אומר לו השופט טול קיסם מבין עיניך, הסתלק ופרוש מעבירה קטנה ששיש בידך [עבירה קטנה משולה לקיסם דק], אומר לו ענה הנשפט לשופט, עד שאתה מוכיח אותי לפרוש מעבירה קטנה שבידי, טול אתה קורה מבין עיניך⁽⁵⁷⁾ תפרוש אתה מעבירה חמורה שיש בידך, [עבירה גדולה משולה לקורה].⁽⁶⁰⁾

וכן אם אומר לו השופט 'כספך היה לסיגים' [שהוא לשון הפסוק בישעיה א כב, ופירושו

ומתוצת הגמרא: אם כן, שהכונה חזיתם בנבואה, 'למה זה הבל תהבלו', למה לי⁽⁵⁷⁾? מדוע המשיך איוב ואמר להם על מחזה הנבואה 'הבל תהבלו'.

ואמר רבי יוחנן, מאי דכתיב במגילת רות 'ויהי בימי שפוט השופטים', מהי הכפילות 'שפוט השופטים'?

אלא הכונה היא לדור ששופט את שופטיו.⁽⁵⁸⁾ שהיו השופטים עצמם מקולקלים, וכאשר שפוט, היה פתחון פה לנשפט לומר לשופט הלא אתה עצמך אינך נקי ואיך

כולו היה הבל, ותירץ דמה שאמרו איש שהכל בו היינו בתורה בלבד.. ולפי דבריו צריך לומר דגם מה דאמרינן לעיל 'איזהו דור שכולו הבל' אין הכונה לתורה, דבתורה היו אנשי אשכולות, וצ"ע.

ועיין בתורת חים שתמה על קושית התוס' שהרי בהמשך הסוגי' במגילה מבואר להדיא דמה שאמרו שלא היה בהם דופי היינו בתורה, אך עדיין יתכן שהיה בהם דופי של חטא. עיין שם שהאריך. וכבר הבאנו לעיל הערה 43 את שיטתו דאין הכונה כאן לשופטים הידועים שנתנמו פרנסים לעם, אלא לדיינים שבדור. ועיין לעיל בהערה שם מה שהבאנו בשם החתם סופר.

ובעיקר קושית התוס' עיין עוד במדרש רות ובמפרשים שם וכן בילקוט האזינו רמז תקמ"ו עין שם.

59. כך הוא הגירסה לפנינו, ובמסורת הש"ס הביא גירסה 'מבין שיניך' ועיין בהערה הבאה.

60. וברבינו גרשום פירש שטול קיסם מבין עיניך היינו, תחזיר גזילה מתחת ירך, והוא משיב לשופט אני גזלתי קיסם שהוא מעט ואתה גזלת

57. לשון זה 'למה לי' צריך ביאור, דהלא השאלה שלשון זה מיותר ואינו צריך, אלא הקושיה היא מדוע אמר איוב זה הרי אין זה נכון לומר 'הבל' על נבואה. ולכן פירש המהרש"א דגם לפי הצד שזה בנבואה אין זו נבואת אמת אלא נבואת שקר, וזהו שאמר איוב לריעיו, חזיתם כולכם בנביאות הבל, ומקשה הגמרא אם כן למה לי המילה 'למה' הבל תהבלו, הלא מלה זו מיותרת, דעיקר כוונת איוב היתה למה אתם מתנבאים נבואת שקר שהיא הבל. ומכך הסיקה הגמרא שכוונתו הייתה לומר להם שהם שטופים בזמה, ולמה תוכיחו אותי בדברי הבל הלא אין אתם ראויים להוכיח.

58. הקשו התוס' דהלא אמרינן בתמורה דף טו — ב'כל האשכולות [— איש שהכל בן] שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יעזר לא היה בהם שום דופי, ואם כן כיצד יתכן לומר דבשופטים היה דופי.

והנה שם בתמורה איתא עוד, 'משמת יוסף בן יעזר איש צידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות איש שהכל בו' והקשה בשיטה מקובצת שם, כיצד יתכן לומר שעד זמן זה היו כולם 'איש שהכל בו' והלא מבואר כאן דהדור

ויבאו בני האלהים להתייצב על ה', ויבא גם השטן בתוכם, ויאמר ה' אל השטן: מאין תבא? ויען השטן, מישוט בארץ ומהתהלך בה' (64)

ומפרשת הגמרא את הפסוקים:

אמר השטן לפניו, לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם, שאמרת לו 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה', ואפילו הכי, אף על פי שהבטחת לו את הארץ, בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה [עד שקנה כד' מאת שקל כסף], לא הרהר אחר מדותיך (65)

וזוהו שאמר השטן לקדוש ברוך הוא 'ומהתהלך בה' – אני בא מאותו שאמרת לו "התהלך בארץ" (66).

שהיו עושים מעות נחושת ומצפים אותן בכסף כדי להונות בהן. (61) ואם היה השופט אומר לנשפט 'כספך היה לסיגים', אמר לו, ענה הנשפט את הסיפא של הפסוק 'שבאך מהול במים'. גם אתה עוסק בהונאה שהרי יינך (62) מעורב במים, ואתה מוכרו לאנשים בהונאה.

אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

כל האומר, מלכת שבא אשה היתה, אינו אלא טועה.

אלא מאי מלכת שבא? מלכותא דשבא! (63)

עתה מתחילה הגמרא לפרש את הפסוקים בתחילת ספר איוב.

נאמר באיוב [א' פסוקים ו' ז'] 'זיהי היום,

קורה גדולה.

ויש להוסיף על דבריו, הדנה גרסת העין יעקב שהביא המסורת הש"ס היא 'טול קיסם מבין שיניך' ופירש החתם סופר דהוא משל על הגזל, והביא שם פירוש רש"י בשירי השירים [פרק ד' פסוק ב'] על הפסוק 'שיניך' עיין שם.

61. על פי רש"י בישעיה שם.

62. סבאך הוא יין, כמו שנאמר אל תהי בסובאי יין. רש"י.

63. הקשה המהרש"א כיצד יתכן לומר שמלכת שבא אינה אשה, והלא מכל הפסוקים שנאמרו על מלכת שבא מוכח שהייתה אשה וכן כתוב שם בסיום הענין 'ותלך היא ועבדיה' ומשמע שאשה הייתה, והוסיף המהרש"א להקשות: לפי תירוץ הגמרא שהכוונה למלכות שבא, מדוע דווקא מלכות זו כונתה בלשון נקבה. ולכן פירש המהרש"א דוודאי מלכת שבא הייתה אשה,

וכוונת הגמרא לומר דכל האומר שמלכת שבא הייתה אשת המלך ולא הייתה המלכה בעצמה אינו אלא טועה, אלא היא עצמה הייתה מלכת שבא, וסיים המהרש"א 'וכן עוד היום יש מלכויות שאשה מולכת שם'.

64. על פי גירסת מסורת הש"ס.

65. המהרש"א הוסיף שמהפסוק 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, למדו בפרק המוכר את הבית דרקע נקנית על ידי שהולכים בה לאורך ולרוחב, נמצא דכשאמר הקב"ה לאברהם 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה' בזה עשה אברהם קנין, ואף על פי כן לא הרהר אחר מדות ה' כשלא מצא מקום לקבור את שרה אשתו עד שהוצרך לשלם כסף, ועיין במהרש"א עוד תוספת דברים בזה.

66. על פי רש"י

העולם נותן חצי פרוטה לחנוני, שקונה בעל הבית אצל החנוני ככר או ביצים בפרוטה, ומתחלק בזה עם הפועל. ואילו איוב, ויתרה לחצי הפרוטה, ונתן לפועל משלו, שהיה רע בעיניו לדקדק בדבר קל שאינו נחשב 'ממוך' (69).

וממשיכה הגמרא לפרש את המשך הפסוקים. [פסוק ט']

'ויען השטן את ה', ויאמר, וכי החנם ירא איוב אלהים, הלא אתה סכת בעדו הגנת עליו (70) ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב, מעשה ידיו ברכת, ומקנהו פרץ בארץ' —

מאי 'מעשה ידיו ברכת'?

אמר רבי שמואל בר רב יצחק, כל הנוטל פרוטה מאיוב, מתברך! (71)

מאי 'ומקנהו פרץ בארץ'?

וממשיכה הגמרא לפרש את המשך הפסוקים. [פסוק ח'].

'ויאמר ה' אל השטן, השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע'.

אמר רבי יוחנן, גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם. (67)

דאילו באברהם כתיב 'כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה', ואילו באיוב כתיב 'איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע'. הרי שבאיוב נאמר יותר ממה שנאמר באברהם (68).

עתה מפרשת הגמרא מה שנאמר באיוב 'וסר מרע':

מאי וסר מרע? אמר רבי אבא בר שמואל: איוב ותרן בממונו היה, שהרי, מנהגו של עולם הוא, מי ששוכר פועל למלאכה מועטת ורוצה לתת לו חצי פרוטה בשכרו, מנהג

הרע הנקרא 'רע' סר ממנו, ואיוב שעזרו הקדוש ברוך הוא סר מיצר הרע, אבל אברהם לא עזרו הקדוש ברוך הוא והיה הרע רודפו יום ויום ועמד בנסיון עד שבסוף ימיו אחר כל הנסיונות נאמר בו [לקמן יז — א] שלא שלט בו יצר הרע.

69. רבינו גרשום פירש לשון 'סר מרע' דאיוב סר מדרכי רעיו שנהגו כמדת בני אדם.

70. על פי המצודות, ועיין רש"י שם.

71. בבראשית רבה [ל"ט י"א] נאמר: 'אמר רבי יצחק ואף לאיוב עשה כן שנאמר 'מעשה ידיו ברכת' לא נטל אדם פרוטה מאיוב והוצריך ליטול ממנו פעם שניה' [מפני שכבר נתברך מהפרוטה הראשונה].

67. הקשה הריטב"א, שאפשר דלכך נאמר באברהם רק 'ירא אלהים' משום ששבת זה נאמר בפניו ואומרים רק מקצת שבחו של אדם בפניו, ותירץ דאם משום כך לא היה לו לקצר כל כך ולכתוב רק 'ירא אלהים'.

אך המהרש"א פירש, שודאי אברהם היה גדול מאיוב, ומי לנו גדול מאברהם שנאמר בו אברהם אוהבי, והטעם שנאמר באיוב יותר מאברהם, משום שאברהם נאמר שבחו בפניו, ואומרים רק מקצת שבחו של אדם בפניו, ואילו השבח של איוב נאמר שלא בפניו ולכן נאמר בו יותר מאברהם. ועי"ש שביאר לפי זה מהלך דברי הגמרא.

68. החתם סופר ביאר מדוע לא נאמר באברהם 'וסר מרע' משום שפירוש 'וסר מרע' הוא שהיצר

אמר רבי יוסי בר חנינא: מה שכתוב מקנה בארץ, פירושו הוא, מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם, מנהגו של עולם זאבים הורגים העזים, ואילו במקנהו של איוב, העזים הורגים את הזאבים.⁽⁷²⁾

וממשיכה הגמרא לפרש את הפסוקים:

אמר השטן לקדוש ברוך הוא [פסוק י"א]:

'ואולם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו, לאיוב, ואז נראה⁽⁷³⁾ האם אז לא על פניך יברכך האם לא יחרף ויגדף כלפי מעלה⁽⁷⁴⁾.

וממשיך הנביא 'ויאמר ה' אל השטן, הנה כל אשר לו בידך, רק אליו, אל איוב עצמו, אל

תשלח ירך. וגו',

ויהי היום, ובניו ובנותיו של איוב אוכלים ושותים יין בכית אחיהם הבכור, ומלאך בא אל איוב ויאמר: הבקר היו חורשות והאתנות רעות על ידיהם'.

מאי "הבקר היו חורשות והאתנות רעות על ידיהם"?

אמר רבי יוחנן, מלמד שהטעימו הקדוש ברוך הוא לאיוב

מעין עולם הבא. שהרי על עולם הבא נאמר טו-א בירמיה 'הרה ויולדת יחדו', שההריון והלידה יהיו ביום אחד,⁽¹⁾ כמבואר במסכת

72. מה שלא פירשו כפשוטו דמקנהו התרבה בארץ, פירש המהרש"א שבכל מקום שכתוב בו 'פרץ' מלשון ריבוי הרי צמוד לו לשון ריבוי, כגון 'ויפרוץ לרוב' או 'כן ירבה וכן יפרוץ', וכאן, כיון שלא הוזכר לשון ריבוי, דרשו דהכונה לפריצת והריסת גדר ומנהגו של עולם.

73. על פי הרמב"ן בפירושו לאיוב שם.

74. מבואר כאן שהשטן ביקש להביא יסורים על איוב כדי להוכיח שאין הוא כאברהם אבינו, והקשה הגר"ח שמואלביץ [שיחות מוסר ה' ל"ג] דהרי בגמרא בסוטה דף י"א – א מבואר שיסורי איוב באו עליו כעונש על כך ששתק בעצת פרעה. וביאר שם דאין זה סותר כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, וביסורין היה גם מן העונש על ששתק, וגם מן הנסיון, ואם לא היה מגיע לו עונש לא היו באים עליו יסורים רק כדי לנסותו.

לעולם של תחית המתים, שהרי בעולם הנשמות לא שייך כל זה. וכן מוכח מהמשנה בסנהדרין [צ א] 'ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה', ועל זה איתא בגמרא שם, שהסיבה שהכופר בתחית המתים אין לו חלק לעולם הבא היא משום ש'הוא כפר בתחיית המתים, לפיכך לא יהיה לו חלק בתחית המתים'. ומבואר, כי מה שאמרו 'אין לו חלק לעולם הבא' הכוונה לתחית המתים, ולא לעולם הנשמות.

ויש לציין, שראיה זו שהביא התורת חיים מהגמרא בסנהדרין, כבר קדמו לו ראשונים בזה והם, הרמב"ן בשער הגמול, והרמ"ה ורבינו דוד והרע"ב בסנהדרין שם. וכיוון לדבריהם הגאון רבי אלחנן וסרמן בסוף ספר קובץ הערות בביאורי אגדות סימן ד'. ועין עוד ביד רמ"ה סנהדרין תחלת פרק חלק, שהאריך מאד בענין זה.

ומכאן תמה התורת חיים על נוסח התפילה בשבת, 'אין כערכך ה' אלוקיני בעולם הזה, ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא, אפס בלתיך גואלנו לימות המשיח, ואין דומה לך מושיענו

1. התורת חיים למד מכאן, ש'עולם הבא' שאמרו פה אין הכונה לעולם הנשמות, אלא